

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

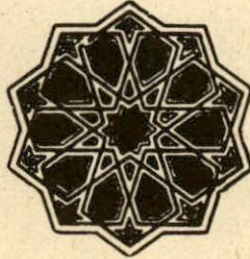

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN : 975 - 482 - 446 - 0

ISSN : 1301 - 0522

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>İslâm Medeniyetinin Doğuşu, Batışı ve Yeniden Doğması</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Alman Protestan Kiliseler Günü (Anadolu'dan Bir Müslüman Kadın)</i>	37
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Kur'an ve Estetik</i>	53
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>La Conception Musulmane Du Repentir Et Les Conditions De Sa Validite</i>	91
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Osmanlı Son Dönemi Medreselerinde Fen Bilimlerinin Tedrisatı Konusunda Bazı Düşünceler</i>	109
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar</i>	123
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı</i>	155
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>IX. Yüzyıl Endülüsi'nde Zındıklık Suçlamaları</i>	195
Prof. Dr. Hasan HANEFİ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU) <i>Esbâb-ı Nüzûlün Anlamı Nedir?</i>	225
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>İrşad Yolu</i>	233
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Alimlerin Emirlere (İdarecilere) Nasihati</i>	249
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Hegel Üzerine</i>	269
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>İslâm 'ın İlk Döneminde, Hz. Muhammed'in Tebliğinin Psiko-Sosyal Temelleri</i>	275
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm</i>	295

Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	
<i>Değişim ve Toplumsal Değişim Şartları</i>	309
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>Meşihat-ı İslamiye'den "Diyaset Rıyaseti" ne: Ziya Gökalp'in Şeyhülislam- lık Tasarısı</i>	333
Dr. Recai DOĞAN	
<i>II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi</i>	361
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Şeyh Bedreddin'in Varidât-ı ve Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Varidât Şerhi Üzerine Bir Değerlendirme</i>	447
Ar. Gör. Durmuş ARIK	
<i>Çuvaşların Din</i>	453
Ar. Gör. Mahfuz SÖYLEMEZ	
<i>İlk Harici Devlet: Rüstemi'ler (160-297/777-909)</i>	457

İSLÂM'IN İLK DÖNEMİNDE HZ. MUHAMMED'İN TEBLİĞİNİN PSİKO-SOSYAL TEMELLERİ

Arş. Gör. Dr. Niyazi AKYÜZ

Bilindiği gibi İslâm'ın peygamberlik anlayışına göre peygamberler, içinden çıktıkları toplumlara, Hz. Muhammed ise hem içinden çıktığı, hem de bütün diğer toplumlara Allah'ın mesajını iletmek üzere görevlendirilmişlerdir. Bunun anlamı, Allah'ın mesajının, yahudilerin inanisında olduğu gibi, sadece seçilmiş bir tek millete gelmemiş olup, bütün insanlığa yönelik olmasıdır. Peygamberlerin, ilahi mesajı iletmek üzere yüklenedikleri bu görevin, çok büyük zorlukları vardır. Herşeyden önce onların, buldukları toplumda itibar gören bir şahsiyete sahip olmaları gerekir. Yani onların tebliğ ettiği ilahi mesajların, mevcut ve hitap ettiği kitleye ulaşması, o toplumun fertleri tarafından kabul görmesi için en azından, toplumun büyük çoğunluğunun sevdiği ve saygı duyduğu bir kişi olması gerekir. Şu halde peygamberlerin söz ve davranışlarının, toplumda etkili olması için, gördüğü sosyal ve siyasi itibarın derecesinin ve bu itibarın onların hangi özelliklerine dayandığının ortaya konması gerekiyor.

İşte biz bu çerçevede, İslâm peygamberi Hz. Muhammed (SAV)'in tebliğinin etkisini artıran ve onun daha kolayca benimsenmesinde etkili olan bazı faktörleri, bu arada ona Allah'ın yardım etmesini -ki aksi takdirde Peygamberin, görevini başarıyla yerine getirmesi çok zor olabilirdi- onun kişiliği ve sosyal ilişkilerini ortaya koyarak, bu hareketin o günkü arap toplumunda yol açtığı sonuçların anlaşılmasına bir katkı sağlamaya çalışacağız. Fakat öncelikle o toplumun, dini, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının anlaşılması zorunludur. Şu halde önce kısaca şu soruyu sormak ve cevap aramak, konunun boyutlarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır: İslam, nasıl bir topluma gelmiştir?

İslam'ın doğduğu ve geliştiği Mekke'de, aristokratik bir site devleti vardı. Kent, bölgenin önemli ticaret merkezi olmuş, dolayısıyla toplum zenginleşmişti. Bununla birlikte insanı kendi toplumuna bağlayan değerler zayıflamış, yozlaşmış, eski geleneksel anlamını yitirmiş, kabilecilikten kaynaklanan "biz" duygusu yıkılmış, onun yerini "egoizm" yani ağır

basan "fertçilik" almıştı¹. Dolayısıyla değerlerin yozlaşmış, ferdin dünyasında karşılık bulduğu ve ferdin ona verdiği anlamı kaybettiği, sosyal yapının sarsılmaya başladığı bu toplumda haksızlıklara karşı çıkıp, onları önleyecek mekanizmaların çok az, mevcut olanların da yetersiz ve etkisiz olması, toplumsal tepkileri, bunalımları ve huzursuzlukları had safhaya çıkarmıştı. İşte İslam, sonradan kendisinin "Cahiliye" diye isimlendirdiği dönemdeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapı üstünde, yeni bir kültürel çerçeve inşa etmeye çalışacaktır.

Bilindiği gibi Arapların İslam'dan önceki tarihinin "cahiliye" kavramıyla ifade edilmesi, onların hayat tarzına bedeviliğin hakim olması, medeniyet bakımından geri olmaları, bazı konularda bilgisizlik içinde, göçebe veya yarı göçebe topluluklardan oluşan kabile hayatı yaşamaları, puta tapmaları ve bir peygamberle tebliğ edilmiş kutsal bir kitapla ilkeleri belirlenmiş sistemli bir dine sahip olmamaları gibi sebeplere dayandırılmıştır. Diğer taraftan başka bir görüşe göre "Arapların Allah'ı hakkıyla bilmedikleri, O'na şeksiz ve şirksiz iman etmedikleri, gerek ferdi, gerekse ictimai hayat itibarıyla bilgiden, nizamdan, sulh ve sükundan uzak oldukları, güçlü ve asil sayılanları daima haklı kabul ettikleri ve adaletten yoksun bir hayat yaşadıkları için bu döneme "Cahiliye" denilmiştir". Bu anlayışa göre "cahiliye", bilgisizlik anlamına gelmekte ve "ilm" kelimesinin zıddını ifade etmektedir. Goldziher'in de içinde bulunduğu bazı kimseler ise "cahiliye"nin, Arap şiiirindeki anlamı bilgisizlik olarak kullanılsa bile bu kelimenin onun ikinci derecedeki anlamı olduğunu ve onu, "barbarlık" olarak anlamak gerektiğini öne sürmektedir. Bu anlamda "cahiliye", metanet, yumuşak huyluluk, ahlak sağlamlığı ve ılımlılık vb. anlamına gelen "hilm" in zıddıdır. Şu halde cahiliye, barbarlık ve vahşetin hüküm sürdüğü dönemdir².

Kabile değerleri içinde şekillenen cahiliye kültüründe yiğitlik, cömertlik, misafirperverlik, sabır vb. faziletler olmasına rağmen bu değerler, mensup olduğu kabileyile övünmek, gösteriş yapmak, kabilesinin adını yüceltmek için benimseniyordu.

Cahiliye toplumunda kadının toplumsal konumu da çok düşüktü. Bu durum, doğumla birlikte başlıyordu. Bir adamın erkek çocuğu doğarsa sevinir, şenlik yapar, kız çocuğu doğarsa utanır ve kendini suç işlemiş gibi görürdü. Ayrıca toplumda fuhuş yaygın olduğundan, bir gün şereflerinin lekeleneyeceği korkusuyla, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi adeti de mevcuttu. Bu adet az görülmekle birlikte toplumun kültürel seviyesini ortaya koymak açısından önemlidir. Erkekler sınırsız sayıda kadınla evlenebilirdi. Babası öldüğünde ailenin büyük çocuğu, isterse annesiyle evlenebilirdi. Bundan başka araplarda mut'a nikahı da yaygındı. Bu

1. H. Lammens, "Mekke", İ.A., c. VII, s. 631.
2. Bkz. M. Fayda, Cahiliye, İ.A., c.III, s.17.

nikah şeklinde isteyen kişi, aile büyüklerinin muvafakatına lüzum görmeden istediği kişiyle geçici nikah kıyarak, dilediği kadar beraber yaşar, sonra da ayrılırdı³.

İkinci olarak sormamız gereken soru şudur: İslam topluma nasıl bir kültürel sistem öneriyordu? Peygamber, toplumdaki huzursuzlukların farkındaydı. Düzeni sağlayacak ne bir otorite, ne de kişisel davranışlara yön verecek bir kültürel sistem mevcuttu. Her ne kadar arap toplumunda çok olumlu değerler varsa da -cömertlik, zayıf koruma, yardımseverlik vb.- bunlar hem çok yaygın değildi, hem de artık asıl amacından saptırılmıştı. Mesela cömertlik, insanın diğer insanlardan kendini üstün göstermek için, yani gösteriş ve lüks için yapılan bir davranışa dönüşmüştü. Fakir ve düşkünler, toplumda hakir görülüyor ve eziliyordu. Egoizm, yani bencillik, toplumun her tarafını bir ağ gibi sarmıştı. Kısaca fertlerin davranışlarına yön, topluma huzur verecek bir düzen kalmamıştı. Dini açıdan ise halleri daha da içler acısı idi. Elleriyle yaptıkları putları Allah'la kendileri arasında aracı olarak görüyorlar, Allah'a yaklaşmak için putlara hizmet ediyorlardı.

O günkü arap toplumunda tek Allah inancına sahip bazı kişiler varsa da bunların sayısı çok azdı. Bu ortamda İslam'ın getireceği sistem, hem topluma huzur, hem de kişilerin davranışlarına yön verebilecek miydi? Çünkü biz biliyoruz ki, toplumsal ihtiyacı karşılamayan sistemler, dayatılsa bile uzun süre devam etmez. Toplumsal sistemi ayakta tutan, toplumda sisteme duyulan ihtiyaç ve sistemin temellerinin sağlam atılmasıdır. İşte İslam da toplumsal ihtiyaca, o ihtiyacı karşılayan ve o fonksiyonu gerçekten yerine getiren kurumları ve değerleri sunarak, kendisini uzun süre ayakta tutabilecek bir temel atma zorluğuyla karşı karşıyaydı. Bu zorluğu yenmeyle ancak, toplumun, kendi önerdiği sistemden kaçmasını değil, bilakis ona koşmasını sağlayabilirdi. Fakat bunu öyle bir şekilde yapmalıydı ki, toplum, o sistemden kaçmasın, bilakis ona koşsun. Bunun yolu, o toplumda geçerli değer ve davranış kalıplarının tümünü toptan değiştirmekten ziyade, onların bir kısmını kabul bazılarının da yerine yenilerini önermekten geçiyordu. Çünkü ferdin bütün hayatını alt-üst etmek onun bocalamasına yol açar ki, bu herşeyden önce İslam'ın amacına ters idi, çünkü o topluma bocalama, kargaşa, kaos değil, huzur getirmek amacındaydı. Bu açıdan Peygamber'in, topluma İslam'ın mesajı olarak sunduğu kültürel değer ve davranış kalıpları kadar, onları insanlara ne şekilde sunduğu, yani sunma tarzı da aynı derecede önemlidir. Hele İslam gibi, bütün insanlığa hitabeden evrensel bir din için bu daha önemli hale gelmektedir. Şu halde Peygamber'in şahsiyeti, Allah'ın evrensel mesajını insanlara sunma ve onu benimsetmede, son derece önemli bir rol oynamıştır. Fakat biz konumuzu sunarken, onun bu görevi yerine getirmesinde etkili olan faktörleri üç kısma ayırmanın daha doğru olduğunu düşünüyüz.

3. N. Çağatay, İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, A.Ü.İ.F.Y. No: 153, Ankara 1982, s. 133-137.

1. Peygamberlik görevinden önce Allah'ın ona yardım ederek, içinde bulunduğu şartları gelecekteki görevi için olumlu hale getirmek.

2. Yine peygamberlikten önce olmak üzere onun, toplumunda liderlik ve başka türlü prestij sağlama çabası içinde olduğu kanaatinin yerleşmemesi, dolayısıyla onu kutsal görevinden önce yıpratmamak için, toplumsal kurumlaşmalar ve akran birliklerinde aktif rol almamasını sağlayarak, dikkatlerden uzak tutmasıdır.

3. Peygamberlik görevinden sonra, yine Allah'ın yardımı her zaman mevcut olmakla beraber kendisinin de maddi ve manevi gayreti. Bu gayret içinde Peygamber'in örnek kişiliği ve bunun sonucunda oluşan sosyal ilişkileri, son derece önemli bir paya sahiptir.

ALLAH'IN HZ. MUHAMMED'E YARDIMI

Hz. Muhammed'e kutsal görev tevcih edilmeden önce Allah'ın O'na yardımı söz konusudur ve bize göre bunda şaşılacak bir şey yoktur. Allah'ın, yarattığı insanların ilk defa hepsine birden ve son defa göndereceği bir peygamberin çocukluğu ve kişiliğinin tam gelişme döneminde, karşısına çıkacak ve belki de ömrünün geri kalan kısmında bir daha telafi edemeyeceği sonuçlara yol açabilecek önemli olayları, onun lehine çevirmesi, beklenen bir şeydir. Bu, peygamberin insan olma özelliğine bir halel getirmez, aksine onun bu özelliğini, teyid eder. Allah'ın, onun içinde bulunduğu şartları onun lehine çevirdikten sonra, olayları tabii akışına bırakmış olması da düşünülebilir. Çünkü Allah isteseydi. Hz. Peygamber'in, anne ve babasının yaşamasını, zengin ve çok güçlü bir kabileye mensup olmasını, onu hiçbir arayışa sevketmeden, düşüncelere dalmadan, Hira'ya kapanmadan doğru yolu bulmasını sağlayabilirdi. Hatta onu insanüstü bazı niteliklerle de donatabilirdi. Bu olaylar, onun görevinin kolaylaşmasında son derece etkili olabilirdi. Fakat öyle olsaydı insanlar, onun mesajına, yani İslam'a, gönüllerindeki saf imanla değil, asalet, toplumsal itibar ve güç, zenginlik vb. gerçekten bütün dinlerin evrensel mesajlarında gördüğümüz ilke ve değerlerin dışında, dinin özüyle bağdaşmayan, amaç değil, amaca ulaşmada araç olan unsurlara sahip olmak için koşacaklardı. Kaldı ki, İslam'ı belirli menfaatler elde etmek için benimseyenler, İslam'ın özünde o menfaatlere aykırı unsurlarla karşılaşınca ondan uzaklaşacaklar, aykırı unsurlar olmasa bile menfaatlerine ulaştıktan sonra tez elden onu bırakacaklardı. Böylece Allah'ın, bütün insanlığa ulaşması gereken mesajının, önceki diğer peygamberlerin getirdiği mesajlar gibi, yok olup gitmesine sebep olacaklardı. Esasen böyle bir durum, İslam'ın, o günkü topluma gelmesinin sebeplerine de taban tabana zıt idi. Toplumda herhangi bir dejenerasyon, toplumsal çözülme olmadığı müddetçe yeni bir dinin insanların gönüllerinde yer etmesi mümkün değildi.

Bir toplumdaki dejenerasyonun, değerlerin yozlaşmasının en bariz göstergesi, toplumun güçlü, zengin ve asil sınıflarının ezilen ve alt sınıfları ezme konusunda gösterdikleri kararlılıktır. Yani, toplumsal yapı ve kültürel sistemdeki bozukluk, değerlerdeki yozlaşma, hatta toplumsal çözülme, kişisel menfaatlerin ön plana çıkarılmasına, bencilliğin ferdiyetçiliğin

önüne geçirilmesine, insanların kendi dışında ve ekonomik seviye, toplumsal statü ve güç bakımından aşağısında olan diğer kişilere değer vermemelerine, onları adam yerine koymamalarına sebep olur. Ayrıca toplumdaki sosyal ve hukuki adalet anlayışının zayıflamasına yol açacak uygulamaların artması, alt sınıfların gelecek konusundaki umutlarının yok olup, yerine yeni umut alternatifleri bulamamaları sonucu, adaletsiz uygulamalardan canı yanan insanlar toplumda hakim olan düzene karşı muhalefet seslerinin yükseltmeye başlar. Bu da insanları, mevcut sistemin dışındaki alternatiflere umut bağlamaya, bu yeni umuda ulaşmak için de gerekli bütün yolları denemeye sevkeder. Peygamber, tabii ki kendisine, yani ilahi soluğa ihtiyaç duyulan bir topluma gelecek, o sadece insani niteliklerle, ama ilahi varlık tarafından verilen bir görevle yüklü olacaktır. Onun görevinin ilahi varlık tarafından verilmesi, insanüstü özelliğini göstermez. Niteliği insanüstü olan bir görevin, ancak insanüstü varlıklara verilmesi, dolayısıyla da bu görevin, insanüstü varlıkların dönüştürülmesi amacıyla o insanüstü varlığa tevdi edilmesi mümkün olabilirdi. Allah bu işi insanüstü bir varlığın yapmasını isteseydi, aracı kullanmaz, Hristiyanların inanışında Hz: İsa'nın, Allah'ın cisimleşmiş görüntüsü olduğuna inanmaları gibi, kendi ilahi özelliklerinin bir kısmını Hz. Muhammed'de somutlaştırır, böylece tebliğine de herkes koşa koşa gelirdi. Ama böyle olmamıştır. Allah'ın onun çocukluk ve gençliğindeki bazı olayları ona kolaylaştırmasından sonra, her şey, kendi tabii akışı içinde cereyan etmektedir. Bunun en bariz bir misali, müslümanların Uhud savaşını kaybetmesi, burada kendisinin yararlanması, yine Taif'te saldırıya uğrayıp, yaralanmasıdır. Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre Allah'ın son peygamberine yardımı, kendi içinde tutarlı bir mantığa sahiptir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peygamberimizin içinde bulunduğu bazı zor şartlar, Allah tarafından yapılan bazı düzenlemelerle kolaylaştırılmıştı. Bunu şu ayetler açıkça bildirmektedir: "Seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni şaşırılmış bulup doğru yola erdirmeyi mi? Seni fakir bulup da zenginleştirmeyi mi?" (Duha, 93/6-8).

Birinci ayette Allah'ın, öksüz bulduğu Hz. Muhammed'i barınaksız, yuvasız bırakmadığı vurgulanmaktadır. Zaten doğmadan önce babasını kaybetmiş olan Peygamber, altı yaşında annesini, sekiz yaşında da dedesini kaybedince amcası Ebu Talib'in bakımı altında büyümüştü. Böylece Allah, rasulünü barınaksız, yuvasız bırakmamıştı.

İkinci ayette Allah, onun, arayış içinde olduğu günlere ve vahye muhatap olup yolunu bulmasına atıf yapıyor. O'nun peygamberlikten önceki hayatı, Mekke'nin değerlerine ters bir kişiliği olduğunu gösteriyor. Böyle bir kişiliğe sahip olması, onun bir arayış sürecinden geçmesine sebep olmuştu. Çünkü onun, akranlarına benzer davranışları yoktu. Zaten annesinin ölümünden sonra dedesinin bakımında kalmış, daha sonra da amcasının bakımı altında büyümüştü. Bu sebeple diğer gençlerin faaliyet-

lerine iltifat etmiyor, amcasının durumu iyi olmadığı için bazan çobanlık yaparak geçimini sağlıyor, bazan da amcasıyla ticaret kervanlarının yanında Arabistan dışına yolculuğa çıkıyordu. Bu durumu, onun gençlik faaliyetlerine, kendi durumuna has bir veche kazandırıyor. Bu zorlu dönemde, Hz. Hatice ile evlenmeden önce onun, önce maddi, sonra da manevi sıkıntılar çektiğini biliyoruz.

Hz. Peygamber'in peygamberlik tecrübesi, "sadık rüyalar", yani uykuda iken gelen ve günün aydınlığı kadar berrak görünen görüntüler şeklinde tecelli ederdi. Kırk yaşına doğru, kaynağını bilemediği bazı rüyalar görmeye, bazı sesler duymaya başladığı bu dönemden sonra onda, Mekke'den, evlerden ve insanlardan uzaklaşma isteği uyandırdığı bellidir. Mekke'den 5 km. uzakta Hira dağındaki bir mağaraya gidip, her yılın ramazan ayının bazı günlerinde inzivaya çekilmeye ve düşüncelere dalma-ya başladığı da biliniyor. Esasen bu tür inziva hayatı, Kureyş geleneklerine ne yabancı, ne de ters bir şeydi ve inziva, İsmailoğulları arasında yaygındı. Mesela Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib'in, ramazan aylarında Hira mağarasında inzivaya çekildiği de bilinmektedir⁴. Bu inziva hayatı sırasında dini ve dünyevi düşüncelerinin ne gibi bir gelişme geçirdiğini bilmiyoruz. Fakat onun bu halinin, bir arayış sürecinin belirtisi olması, kavminin çeşitli bunalımları, bununla ilgili olaylar, kainat ve uluhiyet konularında düşünceye dalması, ayrıca burada manevi bir sükunet ve tatmin bulmuş olması mümkündür. Çünkü diğerlerinden gerek kişilik, gerek insanın gelişim dönemlerine göre beklenen faaliyetler bakımından farklı olması, Hira'ya zevk için değil, bir arayış için gittiğini düşünmemiz için yeterli sebebi teşkil etmektedir. Yiyeceği bittiğinde eve gelip, yanına yiyecek alıp tekrar mağaraya dönmesi de bunun kanıtıdır.

Üçüncü ayette Allah'ın onu fakirlikten sonra zenginleştirdiği belirtilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Muhammed, bir zamanlar Mekke'nin en önemli ve söz sahibi kabilelerinden birine mensuptu, fakat kabilenin nüfuzu, onun doğumuna yakın dönemde azalmıştı. Buna rağmen başka ülkelerle ticari ilişkileri ve Mekke'deki diğer kabileler üzerindeki etkisi devam ediyordu. Böylece o, Mekke'de etkisi ve nüfuzu azalmış, artık fazla zengin olmayan bir topluluğun üyesiydi. Dedesinin ölümünden sonra kendisine bakan amcası Ebu Talip, Suriye ile ticari ilişkilerini sürdürmekteyse de, durumu pek iyi değildi. Peygamber, amcasının durumunu da dikkate alıyor, kendisini hayatını kazanmak için elinden geleni yapmak zorunda hissediyordu. Arada bir çobanlık yapıyor -ki bu durum, ona düşünecek boş zaman sağlıyor-, bazan da amcası, onu Suriye'ye yaptığı ticaret seferleri sırasında yanında götürüyordu. Bunun dışında akrabala-

4. Belazuri, Ensab, I. Ha. No: 148'den naklen zikreden M. Hamidullah, İslam Peygamberi, s. 78. Yine Kabe'deki tamirat dönemine doğru ölen Zeyd b. Amr b. Nufeyl'in de zahidane bir hayat için, Hira mağarasının bulunduğu dağda çadır kurarak yaşadığını, Belazuri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki yazma nüshasında yer aldığını, Hamidullah, aynı yerde belirtmektedir.

rından, böyle serferlere çıkması için sık sık davet alıyordu. Bir gün hastalandığı için sefere çıkamayan bir tüccarın mallarını teslim aldı ve sefere çıktı. Bu başarısı onun başka teklifler almasını sağladı. Artık hayatını daha rahat kazanıyordu. İşte Mekke'nin zengin tüccarlarından olan Hz. Hatice'nin kervanının başında gitmesi için aldığı böyle bir teklif, onunla evlenmesine, bu sayede güvenilirliği ile zaten temayüz etmiş olan kişiliğinin etkisiyle, çevresinin daha da genişlemesine, ayrıca maddi bakımdan rahatlamasına yol açmıştı.

HZ. PEYGAMBER'İN MEKKELİLER'İN DİKKATİNİ ÇEKMEMESİ

Hz. Muhammed ilk vahyi alıp, kendi konumu hakkında yavaş yavaş bilgi sahibi olmaya başladıktan sonra uzun ve belki daha sıkıntılı bir yola girmişti. Gençliğine bir göz attığımızda onun, Mekke'de bir çok olayda yer aldığını, ama Mekke'nin hiç bir sosyal ve kültürel kurumlaşmasında önemli bir rol almadığını biliyoruz. Mesela onun ilk yer aldığı önemli olay, Ficar savaşlarıdır⁵. Hz. Peygamber'in, bu savaşlardan iki tanesine katıldığı, birinde bir kişiyi yaraladığı, diğerinde ise amacalarına ok yetiştirdiği rivayet edilmektedir⁶. Bu rivayetler, son Ficar savaşı sırasında yirmi yaşında olan Hz. Muhammed (sav.)'in, diğer akranları gibi savaşçı özelliğinin olmadığını ve bu savaşlara aktif olarak katılmadığını ortaya koymaktadır.

Özellikle son Ficar savaşında çok kan dökülmüş, 20. Fil yılında olan bu savaştan sonra hiç kimse için mal, can ve namus güvenliği kalmamıştı. Bu savaştan hemen sonra cereyan eden bir olay, Hılfu'l-Fudul denen hukuki bir birliğin kurulmasına zemin hazırladı. Mekke'nin ileri gelenlerinden biri, bir tüccarın malını alıp, bedelini ödemeyince, haksızlığa uğrayan tüccarın feryatları ve kabilelerin ileri gelenleriyle temasları neticesinde, özellikle son Ficar savaşında önemli bir rol oynayan ve Peygamberin amcası olan Zübeyr, ilk harekete geçen ve Mekke'deki bir çok kabileyi harekete geçiren kişi olmuştu. Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanan ve bir çok etkili kabileye mensup olan büyük bir kitle, orada yeminleşerek, Mekke'de yerli olsun, yabancı olsun, hiç kimsenin haksızlığa uğramasına izin vermeyeceklerine ve zalimlerle, mazlumların haklarını onlardan alın-

5. Arabistan'da İslam'dan önce kabileler arasında sık sık çatışmalar olur, bu çatışmalar ve kan davaları nesilden nesile devam eder, böylece nesiller kesilirdi. Sürekli olan bu savaşlar, kabilelerin güçlerini tüketiyordu. Bu olayları durduracak bir merci de yoktu. Bu savaşlar, araplarda uzun bir süreden beri her türlü kötülük, haksızlık ve kan dökmenin yasak sayıldığı dört ayda cereyan ettiği ve kutsal bir gelenek çiğnenmediği için Ficar Savaşları denmiştir. Bu savaşlar, Hz. Muhammed'in doğumundan yirmi yaşına kadar geçen süre içinde dört defa vuku bulmuştu. Geniş bilgi için bkz. M. Asım Köksal, İslam Tarihi, Mekke Devri, İstanbul 1981, s. 83.
6. İbn Hişam, Sire, s. 118-119'daan ve İbn Sa'd, Tabakat, s. 80-82'den zikreden M. Hamidullah, İslam Peygamberi, s. 56.

caya kadar savaşmaya karar verdiler. Toplumdaki vicdansızların, halkı aldatma ve zulümlerine engel olmak için kurulan ve faziletli birliği anlamına gelen Hilfu'l-Fudul, onun Mekke'de amcalarının yanında katıldığı, amacı bakımından yüce, haksız-güçlülerin, haklı-zayıfları ezmesine engel olmak için kurulmuş bulunan bir kuruluştur. Yıllar sonra bu kuruluşa katıldığı için gurur duymuş ve bu şerefi, kızıl tüylü bir deve sürüsü ile dahi olsa yine değişmeyeceğini ifade etmiş, böyle bir kuruluşa yine çağırılsa, ona da aynı memnuniyetle katılacağını belirtmiştir⁷.

Hz. Peygamber'in kendi toplumundaki sosyal ve kültürel faaliyet alanlarında yer almaması, o kuruluşlara aktif olarak katılmaması, kendi toplumunun sosyal ve kültürel problemlerini dışarıdan birisi olarak daha iyi kavramasını temin ediyordu. Ayrıca böyle bir durum, bu problemler alanı dışında ve sağlıklı bir kişilik geliştirmesi için kendisine hem zaman kazandırıyor, hem de gerekli sosyal ve ruhi bir ortam sağlıyordu. Gerçi onun bu kurumlaşmalara katılmak için her hangi bir engeli yoktu. Hatta o, bu kurumlaşma ve akran birliklerine katılmak ve aktif rol almak için herkesten daha fazla olumlu niteliklere sahipti. Kabe'nin duvarlarının yeniden yapılması sırasında, ileri göreceğimiz gibi, Hacerü'l-Esved taşı ile ilgili sorunda oynadığı rol, her ne kadar toplumda bazı değerlerin pratize edilmesi için gerekli gayretler yeterli olmasa da, fikir düzeyinde faziletlerle hala belirli bir önemin verildiğini göstermekteydi. Dolayısıyla onun dürüstlüğü ve güvenilirliğiyle temayüz etmiş olan kişiliği, böyle sosyal faaliyetlerde önemli roller alması için fazlasıyla yeterli bir şartı oluştuyordu. Hz. Hatice'nin, onunla evlenirken söylediği; onu, güzel hüylü, doğru sözlü, güvenilir ve orta yolda olduğu için sevdiğini anlatan sözleri de, toplumda hala fazilet arayışının, faziletli insanlara belirli oranda önem verildiğinin ispatıdır. Ancak, bu kurumlara ve diğer akran birliklerine katılması, o birlik ve kurumlarda ya kendine has değişiklikler yapmasına, ya da oralarda kendi kişiliğiyle ters düşen bazı şeyleri yapmasına yol açabilecek roller almasına sebep olabilecekti. Bunun her ikisi de görevindeki başarısı açısından sakıncalıydı. Çünkü birinci ihtimal onun, toplumunda liderlik heveslisi olduğu fikrinin yayılmasına yo açacak, ikinci ihtimal ise, onun kişiliğinin, mevcut kültürel sistemin etkilerine maruz kalmasına sebep olacak, bu da gelecekte üstleneceği görevini yerine getirmesinin önündeki en büyük engellerden birini teşkil edecekti. Oysa O, bizim kanaatimize göre Allah'ın yardımıyla, görevindeki başarısını olumsuz olarak etkileyebilecek imaj ve kanaatlerden uzak tutulmuş ve korunmuştu. Böylece Allah, Firavun'un, belirli bir yılda doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesi emrini verdiği ve bundan, Musa'yı nehirde sağ-salim sürüklenmesini sağlayarak koruduğu olayda gösterdiği ihtimamı, Hz. Muhammed (SAV.)'e de göstermişti. Diğer taraftan peygamber, peygamberlikten önce dini hiç bir söylemde bulunmamış, hanifler gibi putperestliği tenkid etmediği, dini konularda hiç bir yöne meyletmediği gibi, fikir de

7. İbn Habib, Munammak, s. 219'dan zikreden Hamidullah, a.g.e., s. 57.

beyan etmemiş, böylece toplumunda kendisine yönelecek dikkatlerden uzak tutulmuştur. Diğer peygamberlere baktığımızda mesela Hz. İbrahim'in, peygamberlikten önceki dönemlerde bazı dini terakkiler geçirdiği, dini tefekküre daldığı, içinde yaşadığı toplumun batıl dini inançlarını eleştirdiği, hatta bunlarla mücadele ettiği bilinmektedir⁸.

HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞİNİN AHLAKİ VE SOSYAL TEMELLERİ

Peygamber'in, toplumdaki problemleri daha iyi tesbit edebilmesini kolaylaştıran en önemli faktörlerden biri, onun küçük yaşta öksüz kalması, toplumun acımasızlığını ve çelişkilerini bizzat tecrübe etmesidir. Onun, çok küçük yaşta gözlediği ve yaşadığı bu çelişkiler onun kişiliğinin oluşmasını etkilemekte, topluma dışarıdan bakmak, değerlendirmek için olduğu gibi, ona üzerinde düşüneneceği problemler için de maddi ve manevi ortam sağlıyordu. İşte buraya kadar bütün açıkladığımız bu hususlar yani, Allah'ın O'na yardımı, akran birliklerinde ve toplumunun diğer sosyal ve kültürel kurumlaşmalarında önemli rol almaması, yine Allah'ın yardımıyla Mekkelilerin dikkatinden uzak tutulması, peygamberlik görevini başarıyla yerine getirmesine olumlu bir faktör olarak Hz. Muhammed'i destekleyen olaylar dizisiydi. Ama yine de gözden kaçan bir faktör vardı: Peygamber'in kişisel gayreti, yani kişiliğiyle içiçe girmiş şekilde ve bu kişiliği sayesinde kurmuş olduğu sosyal ilişkileri. Allah'ın yardımıyla kendi önüne serilmiş olan bütün bu olumlu şartların ötesinde, ancak O'nun kişiliğinin tezahürleri yoluyla ve toplumda diğerleriyle kurduğu sağlam ve güçlü ilişkiler sayesinde bir görevin gerekleri, evrensel bir hareketin önünü açan bir sürece katkıda bulunurdu. Kısaca kendisinin katkısıyla bu olumlu şartlar, evrensel ilkelere sahip, sürekli güçlenen ve büyüyen bir toplumsal dinamizme dönüşebilirdi. Aksini düşünmemiz, yani onun kişisel gayreti ve katkısının olmadığı bir toplumsal hareketin başarıya ulaşması, bütün zaman ve mekan boyutlarında Allah'ın müdahil olduğu olaylar dizisine ihtiyaç gösterir ki bu, ne alemin ve insanın yaratılışına, ne de bütün dinlerde vurgulanan, peygamberlerin, yaratılan insanları doğru yola iletmesi için görevlendirilme mantığına uygun düşebilirdi. Bu anlamda eğer Allah isteseydi, insanları tek bir ümmet yapardı ve ne peygamberlere ne de kutsal kitaplara gerek olurdu (Şura, 42/8).

Aynı konuyla ilgili bir başka mesele, insan olan birinin peygamber olarak gönderilmesidir. Kur'an'ın ifadelerinden anlıyoruz ki geçmiş dönemlerde yaşayan ümmetler, kendileri gibi birisinin peygamber olarak tayin edilmesine karşı çıkıyorlardı. Onlar, birisinin Allah tarafından görevlendirilecek olanın insanüstü bir varlık olması gerektiğini düşünüyorlardı. Allah, Kur'an'da bu konuyla ilgili çarpıcı ve ikna edici misaller verir. Ayet şöyledir: "Kendilerine hidayet gelince insanların iman etmelerine engel olan şey, 'Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi'" de-

8. K. Çakın, İslam'da Hadis ve Sünnetin Yeri, Seba Y., Ankara 1997, s.11.

meleridir. De ki, eğer yeryüzünde yürüyen, oturan, melekler olsaydı, gökten peygamber olarak bir melek indirirdik. “(İsra, 17/94-95). Ayrıca başka yerlerde kendilerine gönderilen peygamberlere, içlerinde, yani kendileri gibi olmalarından dolayı uymayı reddettiklerini, kitabın, kendi aralarından ona (yani peygamber olarak Allah tarafından görevlendirilene) verilmesinin yanlışlığını öne sürerek karşı çıktıklarını, yine Kur’an bize haber vermektedir (Şuara, 26/154; Kamer, 54/24). Diğer taraftan Hz. Muhammed hakkında da “ne garip peygamber, çarşıda etrafı geziniyor; neden Tanrı daha varlıklı olan, daha itibarlı kendi emrinde bir peygamber olarak seçmez de, bu öksüz garip yarattığı seçer” şeklinde sözler söylenmiştir⁹.

Peygamber, herşeyden önce bir insandır. Onun, insanüstü vasıflara sahip olduğunu söyleyenler yanılmaktadır. Çünkü Kur’an’da Allah O’na, kendisini hitabettiği insanlardan farksız bir insan olarak takdim etmesini emreder: “De ki, ben de, sizin gibi bir insanım” (Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6). Namazda yanıldığı bir gün kendisinin söyledikleri de bunu teyid eder: “Ben de sizin gibi bir insanım. Sizlerin unuttuğunuz gibi ben de unutabilirim. O halde unuttuğum olursa bana hatırlatınız”¹⁰. Hz. Peygamber’in de bir insan olması hali, onun herkes gibi olduğunun bir ifadesidir, ama bu onun sıradan olması demek değildir. Çünkü onun sıradan olmadığını gösteren en önemli husus, risalet görevidir ve bu görev ona bizzat Allah tarafından verilmiştir. Bu sıradanlık sadece onun da yeyip içtiğini, yorulduğunu, uyuduğunu anlatmaktadır. Buna rağmen toplumda sosyal konumu yüksek olan kişilere insanüstü nitelikler atfedildiği malumdur. Böyle nitelikler atfedilmemesinde Hz. Muhammed’in gösterdiği tevazunun önemli bir payı vardır. O’nun şu sözleri, bu hasletini ifade etmesi bakımından önemlidir. “Beni Hristiyanların Meryem oğlu İsa’ya yaptığı gibi, aşırı övmeyiniz. Çünkü ben bir kulum. Öyleyse bana Allah’ın kulu ve Resulü deyiniz.” Allah katındaki yüksek mevkiine rağmen o, çok mütevaziydi, kibirlenmezdi. Kendini yeni peygamber (!) gibi gösterenlerin bulunduğu günümüzde, onun bu davranışının ne kadar önemli olduğunun değerlendirilmesi ve üzerinde tekrar düşünülmesi gerekmektedir.

Peygamber’in, toplumunun hiç bir sosyo-kültürel kurumlaşmasında aktif bir rol almaması, etkili olmaması, Allah tarafından Mekkelilerin dikkatinden uzak tutulması, onun, toplumun en fazla yokluğunu hissettiği ve yozlaşmaya yüz tuttuğu ahlaki değerlerin kendisinde toplandığı yönüyle, hem ilahi görevinin gereği olarak, hem de insani bir rolü yerine getirmesiyle tamamlanabilirdi. Bu, Peygamberin, bir ilahi görevle yüklü olmasına rağmen ahlaki unsurlara sahip ve bunları yaşadığı bilfiil gösterilerek, ilahi bir görev yüklenecek kadar liyakat sahibi olmayanların, Allah’ın

9. Fazlurrahman, İslam, Çev. M. Dağ, M. Aydın, İstanbul 1981, s.17.

10. Buhari, Salat, I/105; Müslim, Mesacid, II/84.

inayetine ulaşmak için böyle ahlaki değerlere daha fazla ihtiyaçları olduğunu dolaylı olarak vurgulanmasıydı. Diğer taraftan Allah'ın, insanlara melek gibi insanüstü bir varlığı değil de kendi aralarından ve kendileri gibi birini peygamber olarak göndermesi, insanların, Allah'a karşı bahane uydurarak sorumluluklardan kaçmalarının önünü kendi insani mantıklarıyla tıkaşmasını sağlıyordu. Çünkü kendilerine peygamber olarak melek gönderilen topluluklar, bu defa, peygamberin melek olmasından dolayı bahane ileri sürecekler, kendilerinin insan olduklarını, bu yüzden bir meleğin söylediği veya yaşadığı gibi yaşamalarının mümkün olmadığı gerekçesinin arkasına saklanacaklardı. İşte hem bir elçi, hem de bir insan olmasının vurgulanması, insanların bu tür mazeretlerinin önünün tıkanmasını sağlamıştı.

Görülüyor ki peygamberimizin, böyle evrensel, ilahi kaynaklı ve toplumların da hayatına anlam katan, onların temel bazı ihtiyaçlarına cevap verecek olan bir kurumlaşma hareketinin, başarıya ulaşmasında çok önemli bir rolü yerine getirecek ahlaki donanıma sahip olması, ona ilahi görevinden kaynaklanan değerinin dışında büyük bir değer yükliyordu. Bunun Allah tarafından Kur'an'ın birçok yerinde vurulduğu çok bilinen bir husustur. Dolayısıyla Peygamberimizin tebliğ görevini başarıyla yapması ve yozlaşmış değerlerin, çelişiklere boğulmuş sosyokültürel yapının üstünde, eski fonksiyonel anlamını yitirmiş değerlerin ihya edildiği, kaybolmuş değerlerin yeniden oluşturulduğu bir toplumsal düzen kurmada, onun ahlaken temayüz etmiş kişiliğinin etkisi ve çilelerle dolu bu yolda maddi-manevi gayretinin oynadığı rol, gözardı edilebilecek bir husus değildir. Peygamberlik görevi geldiğinde, onun önceki sosyal ilişkileri ve bundan sonra kuracağı sosyal ilişkiler, o görevi hakkıyla yerine getirmesinde son derece önemli olmuştur. Öyleki o, evinde baba, yeni dine girenler arasında sevgi ve saygı duyulan karizmatik bir lider, Allah karşısında ise bir elçi, bir tebliğcidir. Varlığının üzerinde kutsal bir görevi yerine getirip getirememesi ve ümmetini doğru yola erdirtip erdirtilememesi gerginliğinin yarattığı sıkıntıları göğüslemek zorundadır. Bunun için çok yönlü bir faaliyet içinde olmalıdır.

Peygamber'in sıradan insanlardan farklı bazı hasletlere sahip olması tabii, hatta zorunludur. Çünkü görevindeki başarısı, buna sıkı sıkıya bağlıdır. Onun üstün başarısı, kuvvetli iman, irade ve azmi yanında, üstün bir ahlaka sahip olmasının bir sonucuydu. O, kutsal amacına doğru ilerlemektedir. Önce yakın akrabaları arasında küçük yaşta öksüz kalmasıyla dikkatler ve ilgiler onun üzerinde toplanmış, amcasının ticari faaliyetleri öncesi ve sonrasında farklı oluşuyla kendini göstermiş, daha sonra kendi başına çalışarak amcasının geçimine yardımcı olmuş, bu arada dürüstlük ve güvenilirliğini kanıtlama imkanı bulmuştur. Bütün bunlar, önce yakın akrabaları arasındaki, sonra kabilesindeki konumunu güçlendirmeye başladığının işaretleridir. Peygamber, "üstün" ahlaki meziyetlerinden dolayı Mekkeliler'in de sevgi ve saygısını kazanmıştı. Kendisine emanet edilen

ticaret kervanlarının sahiplerinden yayılan, onun dürüstlüğü ve güvenilirliği ile ilgili sözler, onun “el-Emin” olma konusundaki şöhretini artırıyor-
du. Sonradan onun eşi olacak olan Hz. Hatice de onun bu şöhretini duy-
muş, kendisine Suriye’ye göndereceği ticaret kervanını yönetmesini teklif
etmiş, oradan umulmadık büyük bir karla dönmesi, onun “el-Emin” olma
vasfının haklılığını pekiştirmiş ve Suriye’den döndükten sonra da onunla
evlenmek için teşebbüse geçmişti. Fakat burada anlamlı ve önemli olan,
onun evlenmeden önce Peygamber’e söylediği şu sözlerdir: “Ey amcam
oğlu, seni o veya bu gruba bağlanmadan orta yolda olduğun için, seni gü-
venilirliğin için, doğru sözlü ve güzel huylu olduğun için seviyorum”.
Bunun dışında ilk vahyi alan, gaibden bazı sesler duyan ve kaynağını bi-
lemediği, bir anlam verip kendine izah edemediği bazı işaretler alan pey-
gamber, kahin veya şairler gibi cinlerin kendisine musallat olacağından
korktuğu sırada onu teselli etmek için söylediği şu sözler, Peygamberin
ahlaki niteliklerini te’yid etmektedir: “Ey Amcamın oğlu!... Hiç korkma!
Allah seni hiç bir zaman utandırmaz, üzüntüye uğratmaz. Çünkü sen ak-
rabana bakarsın. İşini görmekten aciz olanların yüklerini taşırsın. Yoksula,
kimsenin veremediğini verir, kazandıramadığını kazandırırısın. Misa-
firleri ağırlarsın. Uğradıkları musibet ve felaketlerde halka yardım
edersin”¹¹. Hz. Hatice ile evlenen Peygamber, amcasının kendisi için yap-
tıklarını unutmamış, o günkü gücüne göre besleyebileceğinden fazla ço-
cuğu olan amcası Ebu Talib’in çocuklarından Hz. Ali’yi, bakmak üzere
kendi yanına alırken, diğer çocuğu Cafer’in bakımı için, kendisinin de
çok sevdiği diğer amcası Abbas’ı razı etmişti. Bu davranışları onun çev-
resinde bir sevgi seli oluştururken, gelecekteki kutsal görevini yerine geti-
rirken karşısında yer alacak düşman çemberine karşı korunma ve kollan-
ma kalkanı görevini görecekti.

Onun “üstün” bir ahlakla donanması, bizzat Allah tarafından şöyle
ifade edilmiştir: “Muhakkak sen çok yüce bir ahlak üzeresin” (Kalem, 68/
4). Allah onu böyle överken insanlara da şunları söylüyordu: “Sizin için,
Allah’ı ve ahiret gününü arzu eden, Allah’ı çok zikreden kimseler için,
Allah’ın Rasulü’nde güzel bir örnek vardır” (Ahzab, 33/21). Peygam-
ber’in üstün ahlakı, Mekkelilerin O’na “Muhammedü’l-Emin” demeleri-
ne yol açmıştı. Onun, kendi toplumunda “el-Emin” sıfatıyla temayüz etti-
ği, muteber bütün tarih kaynaklarında zikredilmektedir. Bunu, Kabe’nin
yıkılan yerlerinin tamir edilmesi konusunda Mekkelilerin teşebbüsü sıra-
sında meydana gelen bir olay kanıtlamaktadır: O’na peygamberlik görevi
verilmeden önce Mekkeliler, Kabe’nin yıkılan yerlerini yeniden yapmaya
karar verdiler. Ama kabileler arasındaki çekişmelerden dolayı Hacerü’l-
Esved taşının konmasına sıra gelince aralarında tartışma başladı ve onu
hangi kabilenin yerine koyacağı konusunda anlaşamadılar. Çünkü hiçbir
kabile o taşı yerine koyma şerefini başka kabileyle paylaşmak istemiyor-

11. Köksal, İslam Tarihi, Mekke Devri, s.124.

du. Olay neredeyse savaşa dönüşecekti. Nihayet yaşlı bir adam, mescide girecek ilk kişinin bu konuda hakem olmasını teklif etti ve kabul edildi. Mescide ilk giren kişi, Hz. Muhammed idi. Onun kapıdan görünmesiyle herkesin yüzünde mutluluk ve sevinç ifadeleri belirdi. Bu arada bazıları memnuniyetini belirtmek için, "O, el-Emindir, onun kararına uyarız" dediler. Meseleyi ona anlattılar: Peygamber, "bana bir parça kumaş getirin" dedi. Bezi yere yayıp, üzerine taşı koydu. "Her kabile bezin bir uzundan tutsun, sonra da onu yukarı kaldırın" dedi. Taşı kaldırdıklarında onu kendi elleriyle aldı ve yerine koydu. Bu şekilde problem halledilmiş oldu. Bu olay, Peygamber'in Mekke'deki "anlaşmazlıklarda hakemliğine güvenilecek" kadar dürüstlüğünü ve sosyal ilişkilerinin sağlamlığını çok iyi ifade etmektedir.

Peygamber'in ilk vahyi almasıyla başlayan İslam davetinin, tedrici olarak yayılmaya başladığı ve sosyolojik perspektiften bakıldığında bunun iki aşamada gerçekleştirildiği görülür. Bu davetin birinci aşaması, Peygamber'in, en yakınlarından başlamak üzere kendi akraba ve samimi dost çerçevesine tebliğidir. İkincisi de açıktan açığa herkese tebliğ dinedir. Bu aynı zamanda ilahi mesajın tebliğ aşamalarının, sosyal olayların gelişme seyrine uygun bir sırayla gerçekleştirildiğini göstermektedir.

a. Kişisel ve gizli davet dönemi: Bu iki aşamadan birincisi, Peygamber'in ailesine ve kendine çok yakın olan kişilere gizlice bu daveti yapmasıdır. Fazlurrahman, Peygamber'in müdacele yönteminin ana niteliklerinden bahsederken, iki güçlü faktörün bu siyaseti hazırladığını ifade etmekte ve bunlardan birincisinin, Mekke'nin, arapların dini merkezi olmasından yola çıkarak, Arapların İslam dininde birararaya gelmesiyle bu dinin, dışarı doğru yayılabileceği şeklinde ifade etmektedir. İkinci faktöre göre "eğer Hz. Muhammed'in kendi kabilesi İslam dinine kazanılabilirse bu, İslam dini için büyük bir destek sağlayabilecekti; çünkü Kureyş kabilesi, kendi durumu ve diğer kabilelerle yaptığı anlaşmalar dolayısıyla, büyük kuvvet ve etkinlik kazanmıştı. Mekke devrinin ilk sıralarında bile Kur'an'da Hz. Peygamber'den, ilk olarak 'en yakın akrabalarına' ve 'kabilesine' durumunu açması istenmiştir"¹². Gerçekten de bu yorum, hem sosyal olayların tabiatını, hem de dini bir tecrübenin kişisel bir tecrübe halinden çıkıp, toplumsallaşması ve böylece dinin nesnelleşmesi sürecinin başlamasını ifade için son derecede isabetlidir. Çünkü Hz. Muhammed'in yaymaya başladığı din için en kuvvetli delili, kişiliğinin ahlaki yönüydü. Bu yönü de en iyi ve yakından bilecek ve takdir edecek olanlar, onun en yakınındaki kişilerdi. Peygamber'in ahlaki yönü hesaba katılırsa, davete bu kişilerden başlanması toplumsal olayların karakteri açısından değerlendirildiğinde çok isabetliydi. Çünkü peygamberin, o dönemdeki arap toplumunda az rastlanır ve çok takdir edilir durumda olan ahlaki yönü dolayısıyla, yakınındaki bir çok kişinin bunu kabul etmesi, hemen hemen kesindir. Bir de bunların kendi etrafında yer alan yakınlarını düşü-

12. Fazlurrahman, a.g.e., s.24.

nürsek ilk, yani kişisel daveti kabul etmeye hazır olan potansiyel taraftarlarının varlığını gözden uzak tutmanın mümkün olmadığını görürüz. Burada diğer mekkelilerle kişisel, sosyal ve ekonomik bir ilişkisi olanların mevcudiyeti bir olumsuz faktör halinde gündeme gelebilir, ama bunun pek uzak bir ihtimal olduğunu düşünmemiz için elimizde kuvvetli deliller vardır. Çünkü her ne kadar son zamanlarda, özellikle peygamberin ilk vahyi aldığı sıralarda Mekke'de nüfuzu azalmaya başlamış olsa da Hz. Muhammed'in oymağı, bir zamanlar Mekke'nin oldukça itibarlı ve güçlü bir grubunu teşkil ediyordu ve Mekke'nin işlerinde söz sahibiydi. Bu itibarın ve gücün aniden yok olması mümkün değildir, çünkü bu sosyal olguların karakterine terstir. Şöyle ki sosyal süreçler, aynı nitelikteki ya da aynı yönde cereyan eden olaylar dizisinin ifade ettiği anlamların kurumsallaşmasının sonucunda, uzun bir zaman içinde ve yavaş yavaş oluşur. Bu uzun zamanda oluşan sosyal süreçlerin yerini, evvelkinin tersi yönde ve farklı niteliğe sahip olaylar dizisinin sonucunda yine evvelkine tersi yönde oluşan sosyal süreçler tutar. Şu halde Peygamber'in kavminde, o zamanki Mekke şartlarında olsa olsa mevcut bu itibarın bir azalması ve güç kaybı söz konusu olabilir. Kaldı ki Hz. Muhammed'den biraz gerilere kadar gidersek, geçmiş dönemde dedesi Abdulmuttalib'in, Mekke işlerinde büyük bir değer kazandığını ve önemli bir kişi olarak kabul edildiğini biliyoruz. Ayrıca bununla kalmayarak dedesinin, kızlarını, Mekke'nin en güçlü ve önemli ailelerine mensup olan kişilerle evlendirebildiğini görüyoruz¹³. Zaten dedesiyle ilgili son ifade ettiğimiz husus bize, birinci olayın sonucu olarak ortaya çıkabilecek bir olay gibi görünüyor.

Mekke gibi, ticari hayatın yeni geliştiği ve ekonominin biraz daha ön plana geçmeye başladığı bir ortamda, gücünü artırmaya çalışan ailelerin, birbiriyle evlilik yoluyla sıkı ilişkiler kurmaya ve bu yolla da hem ticari, hem de sosyal bakımdan güçlü ve itibarlı hale gelmeye çalıştıklarını düşünmek fantezi değildir. Ayrıca Hz. Muhammed, anne tarafından, Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birkaçıyla akraba idi¹⁴. Dolayısıyla toplumda kaybolmuş ve özlemi çekilen ahlaki değerlere sahip olan ve örnek kişiliğiyle temayüz etmiş olan peygamberin, geçmişten gelen akrabalık bağları ve yakın aile fertlerinin akrabalık ilişkileri, getirdiği mesajı yakın çevresine, kişisel davetle iletmesine ve bu davetin kabul görmesine uygun bir ortamın mevcut olduğunu göstermektedir. Kaldı ki mevcut sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi sistemden zarar gören ve artık ileriye dönük fazla umudu da kalmayan kişilerin, toplumsal düzen için ne beklentilerinden bahsedilebilir, ne de toplumsal sistemin içinde fazla yer alamayan ve her hangi bir mevki elde edemeyen bu kişilerden toplumsal sistemde bir rol alması beklenebilir. Ancak kaybedecek fazla şeyleri olmayan insanların, yeni bir dini-toplumsal hareketin içerisinde yer almak için çok fazla sebepleri olabilir. Çünkü Sosyoloji biliminin, yapılan bir-

13. Bu konuda bkz. Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s.37

14. Watt, a.g.e., s. 38.

çok araştırmadan sonra ulaştığı neticelerden birisi, toplumda mevcut düzeni en fazla korumaya istekli olanların düzenden en fazla çıkarı olanlar, ama o düzeni değiştirmeye en istekli olanların da, o düzenden beklediği ve istediği herhangi bir şeyi kalmayanlar olduğudur. Bu yüzden arap toplumunda zayıf, güçsüz veya köle durumunda olan bazı kişilerin böyle bir dini daveti benimsemek için kendi kendilerine ettikleri telkinin veya inandırıcı delillerin fazla güçlü olmayacağı açıktır. Belki de bu sebeplerdir ki Hz. Muhammed'in davetine ilk uyanların içinde zayıf, fakir veya köleler de yer almaktaydı. Ama böyle olması, bu dinin zayıflar ve köleler dini olduğu hükmüne varmak için yeterli bir sebebi teşkil etmez. Mevcut sistemden menfaatleri devam edenlerin, bu sistemi yıkmak için gayret göstermelerini ummak, (Peygamber gibi, kendilerine Allah tarafından kutsal bir görev tevcih edilen kişiler müstesna) en azından sosyal olayların karakteri açısından pek gerçekçi değildir.

Hz. Muhammed'in ilk kişisel ve gizli daveti, kendisine her konuda destek veren eşi Hz. Hatice'ye oldu. Onun Peygamber'e verdiği desteği, sadece evlilik ilişkilerinden doğan bazı duygulara ve toplumda kişiliğinin ahlaki yönlerinin temayüz etmiş olmasından doğan saygısına bağlamak, bir dinin yayılıp dünyaya malolmasında çok önemli bir paya ve bir karizmaya sahip mümtaz bir şahsiyetin hayatındaki olayların anlamını, sosyal olayların izahında artık herkesçe geçerli kabul edilen çok faktörlü açıklamaları görmezlikten gelmek demek olduğu gibi, olayın sosyal anlamını izahta da yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple Hz. Muhammed'e ilk eşinin verdiği bu desteği, aynı zamanda onun peygamberliğiyle ilgili, ya da o bölgede vahy mefhumu hakkında bazı şeyler bilen kimselerden, Hz. Hatice'nin bazı şeyler öğrenmiş olabileceğiyle izah edilebilir. Nitekim Peygamber'in ilk vahy tecrübesinden sonra eve gelip başından geçenleri anlatınca karısının onu, yakın akrabası olan ve Yahudi-Hristiyan vahy mefhumuna aşina olan Varaka b. Nevfel'in yanına götürüp olayın yorumunu ondan almak istemesi bize bu görüşün muhtemel olduğunu göstermektedir.

Hz. Hatice'den sonra bu davete ilk uyanlar, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu Hz. Ali ve azadlı kölesi Zeyd oldu. Ardından yakın dostu Hz. Ebu Bekir geldi. Onları, Kureyş'in bazı ileri gelenleri, bazı köleler ve fakirler takip etti. Her gelen halkayı biraz daha genişletiyordu. "Önce en yakın hısımlarını uyar" anlamındaki (Şuara, 26/14) ayet inince Peygamber, Safa tepesinde bütün Abdu'l-Muttalip oğullarını toplayarak bir yemek verdi ve şunları söyledi: "Ey Abdu'l-Muttalip oğulları. Bu kavme benimkinden daha soylu bir mesaj getiren hiç kimse tanımıyorum. Size hem bu dünya, hem de ahiret için kurtuluş getiriyorum. Allah bana sizi ona çağırmamı emrediyor. Bu konuda bana kim yardımcı olacak" dediği zaman, Hz. Ali, kendisinin ona yardımcı olacağını bildirdi. Bunun üzerine orada toplananların bazıları ona inandı, bazıları da inanmadı. Bu olayın önemi, en yakınlarından başlamak üzere Peygamberimizin etrafındaki müslüman halkanın hem genişlemesi, hem güçlenmesiydi.

b. Bütün insanları davet dönemi: Hz. Muhammed'i çok üzen üç yıllık bir fetret döneminden sonra "Ey peygamber! İnsanlara emrolunduğunu açıkça tebliğ et" (Hicr, 15/94) ayeti gelince açıkça ve herkese tebliğ dönemi başlamış oldu. Bu ayetten sonra tarihi kayıtlara göre ve psiko-sosyal açıdan da bize göre önemli sonuçlara yol açacak olan bir hadise içinde Peygamber'in önemli bir rol oynadığına şahit olunmaktadır¹⁵. Olay şöyle geçer: Bir gün Peygamber, Kabe'nin karşısında, Safa adı verilen küçük bir tepeye çıkıp, civarda bulunanlara, bir şey söyleyeceğini ilan ederek, orada bulunanları yanına çağırdı ve onlara şöyle seslendi: "Ey Abdulmuttalib oğulları, ey Abd-i Menaf oğulları gelin, şu dağın arkasında sizinle savaşmaya hazırlanan bir düşman kuvvetinin varlığını size haber versem bana inanır mısınız" dedi. Onlar, "sen bize hiç yalan söylemedin, tabii inanırız" dediler. O, "öyleyse sizi büyük ve şiddetli bir günün azabı konusunda uyarıyorum" diye sözünü bitirdi. Bu olay peygamberin, ilahi mesajı tebliğini psiko-sosyal açıdan nasıl temellendirdiğini göstermektedir. Her şeyden önce Peygamber'in, orada adet olduğu üzere küçük bir tepeye çıkıp, etrafta bulunanları bir şeyler söylemek için yanına davet etmesi, yetim olmasına rağmen, o günkü arap toplumunda itilip kakılmaya başlanan diğer yetimler gibi olmayıp, kendine güvenli bir şekilde ve insanların kendisini dinleyeceğinden emin olduğu anlamına gelmektedir. Kendisine bu güveni sağlayan şey de tabii ki, ahlaki yönüyle temayüz etmiş olan ve toplumda kabul gören kişiliğidir. Bu konuda dikkatimizi yöneltmemiz gereken diğer bir husus da, onun insanları oraya boşuna çağırarak ve onların zamanını kaybettirecek bir şey söylemeyeceğine olan inançtır. Çünkü oraya kaç kişinin gelip onu dinlediğini kesin olarak bilmememize rağmen, amcası olan ve hem oymağının, hem de Mekke'nin ileri gelenlerinden olan Ebu Leheb'in oraya yeğenini dinlemek için gelmesi, konuşmasının sonunda da yeğenini "bizi bunun için mi çağırdın" diyerek terslemesi peygambere olan bu güvenin, diğer toplananlarda olduğu gibi, Ebu Leheb'de bile konuşma öncesinde mevcut olduğunu göstermektedir.

Bu olayın başka bir anlamı, peygamberin güvenilir ve dürüst kişiliğinin, orada toplananlar tarafından ikrar edilmesidir. Peygamberin bu olayda kullandığı usul, sonuçları bakımından düşünüldüğünde çok etkileyici ve önemlidir. Önce kendi söyleyeceklerinin doğru olup olmadığına bakmadan, orada bulunanlara, o zamana kadar söylediklerinin doğru olduğunu ikrar ettirme, dolaylı olarak ondan sonra söylediklerinin de doğru olduğunu kabul etmeleri ya da etmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Zaten kanaatimize göre Hz. Muhammed, ilk söylediği cümlenin cevabının, onlar tarafından olumlu şekilde cevaplandırılacağını bilmekteydi. Aksi taktirde böyle bir usul kullanmazdı. O ana kadar arap toplumunda yaşayan bir insanın, toplumunun kendisini nasıl tanıdığını, kendisi hakkında ne gibi bir kanaate sahip olduğunu bilmemesine imkan yoktur. Dolayısıyla Peygamber bu usulü bilerek kullanmış, belki de böylece hem kendi-

15. Taberi, Tarih, II/1170.

sinin, üzerinde etkili olamadığı bazı kişiler üzerinde de etkili olabilmek, hem tebliğ edeceği ilahi mesaj için kuvvetli bir başlangıç yapmak, hem de orada söylediği şeylerin doğru olma derecesinin, tarafsızlarca ya da düzenin bağları tarafından fazlaca çevrelenmemiş olanlarca kesin doğru, düzenin çarklarından büyük menfaatler elde edenler tarafından ise söylediklerinin kuvvetle muhtemel olduğu şeklinde benimsenmesi sonucunu elde etmeyi ummuştur.

Mekkeliler, önce bu davetin güçleneceğini hesaba katmadıkları için birkaç istisna hariç, fazla tepki göstermediler. Hatta Peygamber'in kendi yakın çevresine olan davetini de Abdu'l-Muttalip oğullarının kendi iç işi olarak gördüler. Ne zaman ki yeni dine katılanlar çoğalmaya ve kendi mevcut dinlerine ve tanrılarına açıkça saldırmaya başladılar, işte o zaman Mekkeliler, olanca güçleriyle buna karşı çıktılar. Ancak bundan sonra Hz. Muhammed'in kararlılığını gösterme fırsatı doğmuş oldu. Babalarının hor görülmesine, tanrılarıyla alay edilip küfredilmesine daha fazla tahammül edemeyen Mekke'nin ileri gelenleri, Ebu Talib'e giderek, yeğenini engellemesini, aksi taktirde her ikisine de savaş açacaklarını bildirdi. Bunun üzerine Ebu Talib, durumu yeğenine anlattı. Peygamber ona: "Allah'a yemin ederim ki, bir elime güneşi, diğerine de aynı verseler bile Allah'ın dinini zafere ulaştırmadıkça bırakmam" diye cevap verdi. İsteklerinin, Ebu Talip tarafından yerine getirilmediğini görmelerine rağmen Mekkeliler, Hz. Muhammed'e doğrudan saldırmaya cesaret edemediler, fakat daha zayıf ve korumasız olanlara karşı şiddetli bir saldırı, işkence ve zulüm başlattılar. Ayrıca Mekke'ye dışarıdan gelenlere de haber salarak onun söylediklerine inanmamalarını, onun büyücü olduğunu söylediler. Tabii bütün bunlar, yeni hareketin güçlenmesini engellemekten öte, daha da güçlenmesini müslümanların, birbirlerine daha da kenetlenmesini sağladı. Çünkü mevcut toplumdaki düzenden canı yanan birçok insan vardı. Toplumdaki düzensizliği, değerlerin yozlaştığını gören birçok insan zaten mevcut yapıdan memnun değildi ve bu yapıyı değiştirip, kendilerinin de adam yerine konacağı bir toplumsal-dini harekete katılmamaları için ne bir sebep, ne de kaybedecekleri bir şey vardı. Onların aileleri, yakın-uzak akrabaları, arkadaş-dostları, ayrıca kabileler arası iktidar kavgaları için içine girince toplumda tam bir hareketliliğin başlaması için ortamın müsait olduğu daha kolayca anlaşılabilir.

Bilinçli olarak zulüm yapılan, zayıflara, yaşlılara ve himayesiz durumda öksüz, yetim kalanlara gerekli yardımın yapılmadığı, ihtiyaçlarının giderilmediği, hatta ezildiği topluluklarda zulmedilen, hor görülen insanları örgütleyebilen karizmatik bir lider veya peygamberin başarıya ulaşmasında kendisinin olduğu kadar, o hareketin muhaliflerinin yaptığı şeyler, izlediği stratejiler de önemli bir hale gelir. Toplumda devamlı olarak ezilen insanlar, toplumda etkili ve hakim konumda olan kurumlara ve insanlara karşı muhalefet duygularına hangi kurum veya kişiler tercüman oluyorsa onların peşinden gitmeye hazır durumdadır. Mekke'de de bilinçli ve sistemli olarak yapılan işkenceler ve zulümler, yeni dini toplumsal

harekete karşı olan muhalefeti, zamanla zayıflattığı gibi, bu harekete katılanların dayanışmasını ve birliğini daha da güçlendiren bir faktör olmuştur. Çünkü fazla büyük olmayan yerleşim birimlerinde insanlar birbirini daha yakından tanıdıkları için aileler, ya da sülaleler arasındaki dayanışma daha güçlü olur, ama eğer toplumdaki hakim ve etkili olan düzenden canı yanan, rahatsız olan insanlar çoğalmaya başlarsa, mevcut düzene alternatif getiren bir toplumsal-dini hareket ortaya çıkar ve iki hareket arasındaki ayrışma da daha keskin ve güçlü bir hale gelebilir. Böyle yerleşim birimlerinde insanlar arasında akrabalık, aileler veya sülaleler arasında da toplumsal itibar ve ekonomik güç ilişkileri hakim durumdadır. Bu sebeple bazı şartlar iyi oluşturulduğunda bir dini toplumsal hareketin küçük yerlerde başarıya ulaşması daha kolaydır.

Fert planında olsun, toplum planında olsun yerleşmiş telakkileri değiştirmenin çok zor olduğu malumdur. Özellikle örf ve adetlerine, atalarından intikal eden telakkilere fazlaca bağlı olduğu bilinen Araplar arasında yerleşmiş akide, adet ve gelenekleri değiştirmek, Peygamber için çok güç olmuştur. Onun Mekkelilere karşı verdiği mücadelede son derece sabırlı, insanların eziyetlerine karşı eşsiz bir tahammül gücüne sahip olduğu da bilinmektedir. Uhut savaşında dişleri kırılmış, başı yarılmış, yüzünden akan kanları silmekte olduğu sarada söylediği şu sözler, onun bu haldeyken bile nefret ve düşmanlık değil, kavminin kurtuluşunu amaçladığını göstermektedir: “Peygamberinin yüzünü kana boyayan bir kavim, nasıl kurtuluş ve hidayet yolunu bulabilir?”¹⁶. Yine onun hayatını anlatan kitaplarda, Taife gittiği sırada, Taiflilerin, onu çocuklara taşlattığı ve dişinin kırıldığı zaman bile “Yarabbi, onlar bilmiyorlar” dediği bilinmektedir.

Bütün bunlara bakıldığında, Hz. Muhammed’in çok güç şartlar altında görev yaptığı sonucuna varabiliriz. Fakat onun, başarıya ulaşmaya kadar sıkıntılara göğüs gerdiğini, çünkü Allah’ın onu, sabretmeye çağırdığını da biliyoruz (Rum, 34/60; Mü’min, 40/55, 70).

Hz. Peygamber, güler yüzlü, nazik tabiatlı, ince ve hassas ruhlu idi. Katı yürekli, sert ve kırıcı değildi. Allah’ın onu “üstün” ahlakla nitelendirmesinin yanında, “şefkat”, “merhamet” ve “yumuşak kalplilik” gibi başka niteliklerinden söz etmesi de onun, görevini başarıyla yerine getirmesinde bu niteliklerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: “Andolsun ki içinizden size, sıkıntıya düşmeniz kendisine ağır gelen, size düşkün, mü’minlere karşı şefkatli ve merhametli olan bir peygamber gelmiştir” (Tevbe, 9/28). “Allah’ın rahmetinden dolayı sen, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, şüphesiz etraftan dağılıp giderlerdi” (Al-i İmran, 3/159). “Sana tabi olan mü’minlere şefkat kanatlarını ger” (Enbiya, 21/107). Kendisine Allah Resulü’nün Tevrat’taki vasıfları sorulduğunda bir sahabi, onun, “hakka şahit, mü’minlere müjdeci,

16. Taberi, Tarih, II/1403.

inanmayanlara korkutucu, acizlere yardımcı” olarak tavsif edildiğini belirtmiştir.

Tevazuunun yanında o, kendi incinse bile kimseyi incitmez, herkesin yardımına koşardı. Onun liderlik vasıflarının öne çıktığı özellikle Medine devrinde, kabile gayret ve taassubunun koruyucu müeyyidesinden mahrum olan böyle bir muhitte tutunabilmesi, biraz da onun herkese karşı iyi davranması ve herkesin işine koşmasıyla mümkün olabilmıştır. Kendisine karşı kaba davranan yahudilere bile iyi davrandığı, onların işlerine yardım ettiği bilinmektedir. Onun topluma yukarıdan bakmak yerine, gerek görevi, gerek keşiliği icabı, toplumunun fertlerinin dertleriyle ilgilenmesi, devrinin şartlarına bakıldığında son derece önemlidir. Toplumda yüksek mevki sahiplerinin, çoğunlukla, zulme varan mutlak bir otoriteyle egemenlik kurdukları bir ortamda otoritesini zulüm ve egemenlik olarak değil, güzel ahlakıyla, herkesin yardımına koşmasıyla kurması ve bundan sonra da onları kurtuluşa erdirmeye gibi kutsal bir görev yüklenmesi, onu hakıyla yerine getirmesi onun başarısının sebeplerinden biri olarak göz önüne alınması gereken bir husustur¹⁷.

Onun başarısını hazırlayan kişilik özelliklerinden biri Allah'ın da Kur'an'da (Bakara, 2/185) dini bir prensip olarak ifade ettiği gibi, her işde kolaylığı tercih eden tutumudur. Onun şu sözleri, bunu ortaya koymaktadır: “Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, korkutmayın”.

Peygamber'in başarısında en etkili faktörlerden birisi de onun adalet konusundaki tutumudur. Onun, hem bir insan olarak herkese eşit davranması hem de toplumda lider olarak yönetimde adil olması, ona başarı yolunu açmıştır. Bir hırsızlık olayında bir kadın için şefaate gelen birisini reddettikten sonra söylediği şu sözler, bunun delilidir: “Sizden öncekiler, itibarlı bir kişi hırsızlık ettiğinde salıverdikleri, avamdan (halktan) biri aynı suçu işlediğinde cezalandırdıkları için helak oldular. Allah'a yemin ederim ki, kızım Fatıma bile bu işi yapsaydı, onu da aynı şekilde cezalandırırdım”¹⁸. Peygamber'in bu sözleri, sanki günümüzü önceden görerek söylenmiş sözler gibidir. İşte ırk, neseb, kabile gibi değişik sebeplerle insanların birbirlerinden üstün olduklarını zannettikleri, bu yüzden sık sık kavga ettikleri bir ortamda bütün insanları eşit gören bir adalet anlayışını temsil ve tatbik etmek, İslam'ın fertlere nüfuzunu artıran önemli faktörlerden biri olmuştur.

Bir işde elde edilecek başarı, o iş için sonuna kadar azimle hareket etmeye bağlıdır. Fertler üzerinde etkili olmak, hele peygamberlik gibi kutsal bir görevde başarılı olmada azim, çok önemli olmaktadır. Bu yüzden görevinde sebat ve azmi, onun üstün şahsiyetini tamamlayan özellik-

17. M. Uğur, H. Birinci Asırda İslam Toplumu, İstanbul 1980, s.39-40.

18. Buhari, Hudud, VIII/16.

lerindedir. O, Allah tarafından kendisine çizilen yolda sapmadan yürümüştür.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: İslam'ın o günkü arap toplumunda tutunup kökleşmesinde etkili olan birçok faktör vardır. Birincisi toplum, o kadar kokuşmuştur ki, yeni bir toplumsal düzene ve bu düzeni tesis edecek olan bir kişiye, bir dine, bir fikre şiddetle ihtiyaç vardır. Yani toplum buna hazırdır. İkincisi Allah, o toplumdaki çıkaracağı peygamberin, görevini yerine getirmesinde kolaylık sağlayacak bazı şartları oluşturmuştur. Üçüncüsü, Peygamberin o günkü topluluğa örnek teşkil edecek bir kişiliğe sahip olması ve bunun yanında kendi kişisel gayreti, görevinde başarılı olmasında çok etkili olmuştur. Dördüncüsü, Mekke'deki ekonomik çıkar ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak kabileler arasında ortaya çıkan iktidar kavgaları, yeni harekete karşı olan muhalefeti zayıflatmaktaydı. Mesela Hz. Muhammed'i kabilesinden ayırmakta başarısız olan Mekkeliler, diğer bütün kabileleri bir araya toplayarak Abdu'l-Muttalip ve Haşimilere karşı boykot ilan ettiler. Buna göre hiç bir kabile onlarla iş, evlenme vb. ilişkiler kurmayacaklardı. Bu boykot iki yıl sürdü. Bir rivayete göre bu boykotun bozulmasının sebebi, Mekke ticareti üzerinde tekel kuran kabilelerin durumlarının bu boykotla daha iyiye gitmesi, zayıfların durumlarının daha da zayıflamasıydı¹⁹.

KAYNAKÇA

Buhari, Sahih, İstanbul, Trsz.

Çağatay, N., İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, A.Ü.İ.F.Y. No: 153, Ankara 1982.

Çakın K., İslâm'da Hadis ve Sünnetin Yeri, Seba Y., Ankara 1997.

Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, Çev.: Salih Tuğ, İstanbul 1980.

İslâm Ansiklopedisi, İlgili Maddeler.

Köksal, M. Asım, İslâm Tarihi, Mekke Devri, İstanbul 1981.

Müslim, Sahih, İstanbul Trsz.

Taberî, Tarihu'l-Ume'm ve'l-Müluk, Beyrut I-IX, Trsz.

Uğur, M., H. Birinci Asırda İslâm Toplumu, İstanbul 1980.

Watt, W.M., Hz. Muhammed Mekke'de, Çev.: M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, A.Ü.İ.F.Y. No: 175, Ankara 1986.

19. Watt, Hz. Muhammed Mekke'de, s. 130.